

4. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підруч. 5-те вид., переробл. та доповн. К. : Ін Юре, 2016. 640 с.

5. Тетерятник Г.К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. № 3/2022. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.36>.

6. Фаринник В. І., Татаров О. Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4. С. 234–240.

7. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/>

УДК 343.359

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.40>

ХИЖНЯК Є.С.

## ФОРМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ТА СТАН РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

### FORMS OF INVESTIGATIVE ACTIVITY: A MODERN VIEW AND STATE OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

Всебічний аналіз праць учених свідчить про те, що проблематика оперативно-розшукових форм в їхніх роботах розглядалася переважно фрагментарно або вузькопрофільно. Дослідження теоретичних, правових, організаційних та тактичних проблем застосування форм оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції у протидії кримінальній протиправності торкалися лише їх окремих структурних складових. Сьогодні залишаються ще недостатньо вивченими і дослідженими сучасні проблеми розвитку форм оперативно-розшукової діяльності, серед яких: зміст, задачі, ознаки та класифікація форм оперативно-розшукової діяльності взагалі та кожної з них окремо. Не отримали належного розвитку і сучасні напрями дослідження проблем організації і тактики застосування оперативно-розшукових форм.

Невирішеність та недостатня розробленість форм оперативно-розшукової діяльності на концептуально-теоретичному рівні, наявність неузгодженості та відсутності комплексного вивчення правових проблем, що виражається у невідповідності законодавства щодо застосування форм оперативно-розшукової діяльності у протидії кримінальній протиправності, відсутність єдиної погодженої наукової позиції щодо інтерпретації змісту, задач та класифікації форм оперативно-розшукової діяльності дають усі підстави дійти висновку про нагальну потребу ґрунтовного комплексного їх наукового дослідження. Це дасть змогу отримати низку фундаментальних результатів щодо напрямів удосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність у частині, що стосується застосування її форм; понятійно-категорійного апарату стосовно наукового пізнання форм оперативно-розшукової діяльності; підвищення ефективності організації і тактики протидії кримінальній протиправності підрозділами кримінальної поліції в рамках різних форм оперативно-розшукової діяльності.

**Ключові слова:** форми, оперативно-розшукова діяльність, кримінальна протиправність.

A comprehensive analysis of the works of scientists shows that the problems of operative-search forms in their works were considered mainly in a fragmentary or narrow-profile manner. The study of theoretical, legal, organizational and tactical problems of the application of forms of operational and investigative activity by units of the criminal police in combating criminal illegality touched only on their individual structural components. Today, modern problems of the development of forms of investigative activity remain insufficiently studied and researched, including: content, tasks, signs and classification of forms of operative investigative activity in general and each of them separately. Modern areas of research on problems of organization and tactics of application of operational and investigative forms have not received proper development.

Unresolved and insufficient development of the forms of operational-investigative activity at the conceptual and theoretical level, the presence of inconsistency and the lack of a comprehensive study of legal problems, which is expressed in the inconsistency of the legislation regarding the application of forms of operational-investigative activity in combating criminal illegality, the absence of a single agreed scientific position on the interpretation of the content, tasks and classifications of forms of operative-investigative activity give every reason to come to a conclusion about the urgent need for a thorough comprehensive scientific study of them. This will make it possible to obtain a number of fundamental results regarding: areas of improvement of the legislation of Ukraine on operative investigative activity in the part related to the application of its forms; conceptual and categorical apparatus in relation to the scientific knowledge of the forms of operative and investigative activity; increasing the effectiveness of the organization and tactics of combating criminal illegality by criminal police units within the framework of various forms of operative and investigative activity.

*Key words: forms, investigative activity, criminal illegality.*

**Постановка проблеми.** Проблема поширення кримінальної протиправності, збільшення кількості вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, зокрема умисних вбивств, зростання впливу організованої та транснаціональної злочинності, розповсюдження зброї та наркотичних речовин були раніше й залишаються дотепер досить актуальними для українського суспільства та потребують негайного реагування з боку правоохоронних органів. Насамперед необхідно усвідомлювати, що процес розбудови суверенної держави неможливий без ефективної роботи її правоохоронних органів, без відповідних дієвих правових інститутів, без використання усіх наявних можливостей [1, с. 11], а також сучасних організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У теорії оперативно-розшукової діяльності дотепер тривають дискусії стосовно чіткого розмежування форм оперативно-розшукової діяльності. Так, зазначене питання вивчалось у роботах А.І. Алексєєва, В.Г. Боброва, Б.Є. Богданова, О.М. Бандурки, А.С. Вандишева, О.Ф. Волинського, Д.В. Гребельського, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, А.В. Іщенко, В.П. Захарова, О.Г. Лекаря, Є.Д. Лук'янчикова, А.О. Михайличенка, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, А.Ф. Осіпова, В.Г. Самойлова, М.В. Стащак, Г.К. Снілова, М.А. Погорєцького, В.Д. Пчолкіна, В.В. Шендрика, О.О. Юхна та ін.

Однак більшість напрацювань учених і практиків, пов'язаних з диференціацією форм оперативно-розшукової діяльності, після оновлення кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства потребують перегляду та переосмислення з огляду на сучасні реалії. Зважаючи на це, запропонована стаття певною мірою спрямована на аналіз та подальше удосконалення теоретико-прикладних аспектів диференціації форм оперативно-розшукової діяльності.

**Мета статті** – визначити форми оперативно-розшукової діяльності відповідно до реалій сьогодення, вимог практики, а також змін у законодавстві.

**Виклад основного матеріалу.** За багаторічне дослідження форм ОРД та загалом категорійного апарату теорії оперативно-розшукової діяльності науковцями пропонувалися різні погляди щодо класифікації форм ОРД [2]. Одним з перших, А.Ф. Осіповим, у своєму дослідженні було зазначено, що однією із основних форм оперативно-розшукової діяльності є виявлення осіб, які представляють оперативний інтерес для органів охорони громадського порядку [3, с. 141–144]. У цей же період Д.В. Гребельським, до основних форм оперативно-розшукової діяльності віднесено: виявлення осіб, які представляють оперативний інтерес, та агентурна розробка [3]. Також,

у 1973 р. А.І. Алексєєв і Г.К. Синілов обґрунтовують, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними апаратами органів внутрішніх справ і при проведенні профілактичної роботи в різних формах [4].

У 1976 році О.Г. Лекарь, О.Ф. Волинський, Д.В. Гребельський, В.Г. Самойлов висунули тезу, що оперативну розробку можна назвати окремою формою ОРД [5, с. 32]. А.С. Вандишев довів, що оперативний пошук є самостійною формою оперативно-розшукової діяльності [6, с. 35].

В подальшому, Б.С. Богданов у 1982 р. одним із перших сформулював визначення поняття оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства [7].

Узагальнюючи різні погляди науковців, можна дійти висновку, що найчастіше оперативно-розшукова діяльність розглядалась ними у трьох основних організаційно-тактичних формах: 1) виявлення первинних даних: осіб, предметів і подій (фактів), що становлять оперативний інтерес (оперативний пошук); 2) оперативно-розшукова профілактика; 3) оперативна розробка.

Таким чином формується «класична» трьохкомпонентна структура форм оперативно-розшукової діяльності, яка на протязі довгого часу буде панівною. При цьому автори звертають увагу, що кожна форма має самостійний характер і відрізняється від інших специфічними рисами.

Про те, виникали і різні альтернативні думки, як наприклад, Я.Ю. Кондратьєвим, були запропоновані такі форми ОРД:

- пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачено КК України;

- здійснення оперативних дій, заходів, операцій за допомогою сил, засобів і методів з метою правозастосовчої діяльності, тобто викриття і припинення діянь окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України;

- оперативна розробка – основною її метою є запобігання вчиненню злочину та розкриття вчиненого неочевидного злочину, виявлення латентного злочину, а також забезпечення затримання різних категорій осіб, які перебувають у розшуку [8, с. 236].

При подальшому розвитку теорії ОРД змінювались і думки щодо змісту форм ОРД та їх компонентів. Так, наприклад, О.В. Сав'юк виокремлює вже чотири форми ОРД: 1) оперативний пошук; 2) оперативна перевірка; 3) оперативна профілактика; 4) оперативний супровід досудового розслідування [9, с. 41].

Згодом форми ОРД було вдосконалено Р.А. Халілевім, який до них відносить: 1) оперативний пошук; 2) оперативно-розшукове попередження; 3) оперативна розробка; 4) оперативно-розшукове забезпечення процесу кримінального провадження [10, с. 209].

Г.К. Синілов [11, с. 418] говорить про те, що оперативно-розшуковий діяльність складається з початкового етапу пошуку первинної оперативно-розшукової інформації (пошукового етапу), трьох основних взаємопов'язаних і одночасно достатньо самостійних стадій (оперативної перевірки та оперативної розробки), а також так званої дискретної (переривчастої) стадії – розшуку осіб. І таким чином говорить вже про п'ять компонентів.

Ю.Ю. Орлов, в свою чергу, виокремлює вже шість форм ОРД: 1) оперативно-розшукова профілактика; 2) виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес (оперативний пошук); 3) оперативна розробка; 4) розшук; 5) оперативно-розшукове супроводження кримінальних справ; 6) адміністративна оперативно-перевірочна робота оперативних підрозділів [12, с. 4–6; 8; 12–13].

Останнім часом у багатьох роботах можна зустріти чотирьохвидову класифікацію форм ОРД, яка складається з оперативного пошуку, оперативної профілактики, оперативної розробки за ОРС, оперативно-розшукового забезпечення (супроводження) кримінального судочинства [8; 13; 14; 15; 16; 17]. Проте, одночасно з набранням чинності КПК України, вступив в силу Закон України № 4652-VI від 13.04.2012 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» [18], яким було уведено зміни до низки законів, зокрема, до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [19]. Як наслідок, запроваджені новачі призвели до зміни традиційної концепції інституту оперативно-розшукової діяльності, системи оперативних підрозділів, їх ролі та місця при проведенні негласного розслідування, можливості та припустимості проведення оперативно-розшукових заходів та ін.

В свою чергу, відомче законодавство, відповідно до п. 13 розділу I Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України, затвердженої наказом НП України від 05 травня 2016 року № 07, у якості форм ОРД визначає такі: 1) оперативна розробка за оперативно-розшуковою справою; 2) організація негласної роботи; 3) ведення профілактичних, криміналістичних та оперативних обліків; 4) оперативна профілактика [20].

З цього приводу висловив свою думку і М.В. Стащак, зазначивши, що організація негласної роботи є одним із невід'ємних складових елементів алгоритму оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації як форми ОРД. Крім того, ця діяльність не володіє ознаками, необхідними для віднесення до форм здійснення ОРД, а сама частково відображає властивості форми оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації (наприклад: наявність специфічних оперативно-розшукових сил, засобів і заходів, які використовуються в межах певних форм ОРД; наявність специфічних завдань, які вирішуються оперативними підрозділами в межах кожної форми ОРД). Учений сформулював власне визначення поняття форми оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції – як сукупність дій організаційно-тактичного характеру, послідовність, порядок, способи, обсяг та види застосування яких визначаються уповноваженою особою в залежності від завдань певної оперативно-розшукової форми та запропонував класифікацію форм ОРД у такому вигляді: оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації; оперативно-розшукова превенція; оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження [21, с. 80].

Крім того, М.В. Стащаком було проаналізовано співвідношення понять «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» та «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження». Ці два поняття вживаються як у науковій літературі, так і на практиці. Вчений констатував, що поняття «оперативно-розшукове забезпечення» ширше за змістовною стороною та функціональним визначенням, ніж поняття «оперативно-розшукове супроводження». Ми погоджуємось з думкою М.В. Стащака, що під цим поняттям слід розуміти одну з організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності, основним призначенням якої є забезпечення ефективного, повного й об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, відшкодування матеріальних збитків, завданих підготовкою чи вчиненням кримінального правопорушення, за допомогою нормативно дозволених оперативно-розшукових можливостей [22, с. 117–121; 23 с. 125–133].

Таким чином, сучасна теорія ОРД виділяє такі форми діяльності оперативних підрозділів: оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації; оперативно-розшукову превенцію; оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження [23, с. 131]. Погоджуємося з наданою класифікацією та запропонуємо визначення кожної із зазначених форм ОРД.

На нашу думку, оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації, що проводиться підрозділами кримінальної поліції, – це організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності, в рамках якої за допомогою використання нормативно дозволених заходів оперативного (ініціативного) пошуку, оперативно-розшукових сил та засобів відбуваються пошук і використання даних про підготовку та вчинення протиправних кримінально каранних діянь окремими особами або групами осіб, а також про об'єкти, які становлять оперативний інтерес, та пов'язані із ними події та факти [24, с. 25].

Другу форму ОРД (оперативно-розшукову превенцію) можна визначити, як – організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється у процесі оперативно-розшукового прогнозування та профілактики кримінальної протиправності за допомогою використання дозволених національним законодавством оперативно-розшукових можливостей (заходів, засобів та сил) [25, с. 385]. Також О.О. Юхно зазначає, що превентивні заходи оперативного характеру передбачають збір і систематизацію інформації про кримінальні правопорушення, що задумуються і готуються, про поведінку конкретних осіб, про причини конкретних кримінальних правопорушень, що вимагають профілактичного втручання [27, с. 218–222].

На підтвердження цього наведемо також думку О.В. Горбачова, який стверджує, що «оперативно-розшукова превенція як форма ОРД – це сукупність правових норм, які здійснюють оперативні працівники в поєднанні з комплексом гласних і негласних ОРЗ, які охоплюють цілісну систему контролю за оперативною ситуацією з метою запобігання виникненню умов, що сприяють їх учиненню, а також виявлення осіб, від яких слід очікувати вчинення злочинів, та здійснення на них превентивного впливу для недопущення вчинення ними задуманих злочинів або тих, що готуються, та припинення таких, що розпочалися» [28, с. 179–181].

Третя форма ОРД – оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження. З метою уникнення термінологічної невизначеності та введення поняття оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження в науково-практичний обіг, М.В. Стащак пропонує закріпити визначення цього поняття в нормативно-правових актах, зокрема в КПК України та відомчих документах. Під оперативно-розшуковим забезпеченням кримінального провадження він розуміє одну з організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності, основним

призначенням якої є забезпечення ефективного, повного й об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, відшкодування матеріальних збитків, завданих підготовкою чи вчиненням злочину, за допомогою нормативно дозволених оперативного-розшукових можливостей [22, с. 121]. З чим ми також погоджуємось.

**Висновки.** Таким чином, виходячи з аналізу наукових поглядів учених, практичної діяльності кримінальної поліції та емпіричного матеріалу, можемо зробити умовивід про те, що сьогодні форми оперативного-розшукової діяльності можна диференціювати таким чином:

- оперативний пошук первинної оперативного-розшукової інформації;
- оперативного-розшукова превенція;
- оперативного-розшукове забезпечення кримінального провадження.

Вказану структуру ми будемо використовувати під час подальшого дослідження концептуальних засад оперативного-розшукової протидії умисним вбивствам підрозділами кримінальної поліції.

**Список використаних джерел:**

1. Основи оперативного-розшукової діяльності : навч. посіб. / [О. Ю. Анциферов, М.В. Стащак, В. В. Шендрик та ін. ] ; за ред. С. М. Гусарова. Харків : ХНУВС, 2015. 312 с.
2. Хараберюш О. І., Шинкаренко І. Р., Хараберюш І. Ф. Нелегальна міграція: проблеми координації протидії : монографія / під заг. наук. ред. проф. І. Р. Шинкаренка. Донецьк : НД та РВВ ДЮІ, 2009. 336 с.
3. Білецький В. О. Оперативного-розшукова діяльність як наукова категорія та вид діяльності правоохоронних органів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 14. С. 141–144.
4. Актуальні проблеми оперативного-розшукової діяльності: матеріали кругл. столу, присвяченого Дню науки (м. Дніпро, 22 трав. 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. 146 с.
5. Лекарь А. Г., Вольинский А. Ф., Гребельский Д. В., Самойлов В. Г. Методологические проблемы теории оперативного-розыскной деятельности органов внутренних дел. *Труды КВШ МВД СССР*. Киев, 1976. № 8с. Актуальные проблемы оперативного-розыскной деятельности органов внутренних дел. С. 3–34.
6. Вандышев А. С. Методологические и организационно-тактические проблемы оперативного поиска. *Труды КВШ МВД СССР*. Киев, 1976. № 8с. С. 35–48.
7. Подобний О. О. Оперативного-розшукове забезпечення кримінального провадження про корисливо-насильницьку організовану злочинну діяльність. *Форум права*. 2013. № 4. С. 300–305. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index)
8. Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативного-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с.
9. Сав'юк О. В. Використання оперативного розшукових засобів і методів у протидії терористичним актам. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1, ч. 2. С. 41–48.
10. Халілев Р. А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативного-розшуковими засобами: регіональний аспект : монографія. Сімферополь : Розвиток, 2010. 444 с.
11. Основи оперативного-розшукової діяльності в Україні : посібник / [В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.] ; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : Вид. Букаєв Вадим Вікторович, 2020. 198 с.
12. Орлов Ю. Ю. Розвиток форм оперативного розшукової діяльності на сучасному етапі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (28). С. 3–18.
13. Обшалов С. В. Організаційні і тактичні основи оперативного-розшукової протидії злочинам у кримінальному судочинстві : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 368 с.
14. Особистий пошук : теоретико-правові та організаційно-тактичні основи : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. В. Т. Білоуса. Київ : Академія ДПСУ, 2006. 215 с.
15. Перепелица М. М., Шинкаренко И. Р. Оперативного-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства и судебного разбирательства. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 1998. Вип. 3. С. 30–46.
16. Рудік В. М. Оперативного-розшукове забезпечення кримінального судочинства у справах про корисливо-насильницькі злочини : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Дніпропетровськ, 2006. 338 с.

17. Стащак М. В. Організаційно-правові засади оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. Спец. вип. № 1, ч. 1. С. 143–151.
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4652-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17#Text>
19. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
20. Про затвердження Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 05 трав. 2017 р. № 07. Київ : МВС України, 2017. 162 с. Інв. №. 2243 т. Таємно.
21. Стащак М. В. Оперативно-розшукові форми протидії злочинності : монографія. Харків : ХНУВС. 2016. 420 с.
22. Стащак М. В. Співвідношення понять «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» та «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження». *Право і безпека*. 2013. № 4 (51). С. 117–123.
23. Стащак М. В. Диференціація форм оперативно-розшукової діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 125–133.
24. Стащак М. В. Форми оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції у протидії злочинності : концептуальні засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.
25. Стащак М. В., Шендрик В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «оперативно-розшукова превенція злочинності підрозділами кримінальної поліції». *Форум права*. 2017. № 5. С. 382–388. URL : [http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP\\_index.htm\\_2017\\_5\\_60.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_60.pdf)
26. Юхно О. О. Запобігання, розкриття і розслідування органами внутрішніх справ вбивств та зґвалтувань : практ. посіб. Одеса : ОДУВС, 2009. 365 с.
27. Горбачов О. В. Місце оперативно-розшукової превенції як загальної форми оперативно-розшукової діяльності. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 01 груд. 2017 р.) / ХНУВС. Харків, 2017. С. 179–181.